

ROMÂNII ÎN OSMANOGRAFIA LUI DECSY SÁMUEL (1788)

de
LIVIU BORCEA

În efervescența iluministă de la sfârșitul veacului al XVIII-lea se tipărea la Viena, **Osmanografia** lui Decsy Sámuel. Era în ajunul izbucnirii Revoluției Franceze, prima ei ediție apărând în 1788 iar cea de a doua, dovadă a interesului deosebit pe care îl sfîmîse un an mai tîrziu, în 1789.

1. Date generale cu privire la autor și opera sa

Decsy Sámuel era doctor în filozofie și medicină, jurnalist, autor a mai multor lucrări de istorie, un luptător fervent pentru reforma limbii maghiare. S-a născut la Rimaszombat (Rimavska Sobota, Gross-Steffelsdorf), în comitatul Gömör, la 2 ianuarie 1742. A murit la Viena, la 25 ianuarie 1816. Studiile și le-a făcut la Pojon *Bratislava) și la Sárospatak apoi, cele superioare, în Germania și Olanda de unde, întorcîndu-se, s-a stabilit la Viena. Fie că a fost membru al Academiei din Berlin, fie că numai a avut acces aici, la 1788 mărturisește că o personalitate a acestui înalt for științific a prezentat într-o ședință o lucrare "la care am fost și eu de față"¹. A militat pentru ca limba maghiară să se răspîndească și în pătura înaltă a societății maghiare unde se utiliza cu precădere germana. În acest scop a întemeiat și editat timp de 27 de ani **Curierul Maghiar** apărut la Viena, unde s-a străduit să adune pe cei mai de seamă scriitori ai vremii. Dintre lucrările sale cele mai importante, în afară de **Osmanografia**, amintim **Fenixul Pannonic** sau **din cenușă reînviata limbă maghiară**, **Almanahul Maghiar** pe anii 1794, 1795, 1796, **Istoria Egiptului** (1811). El a redactat prima revistă beletristică ungară, **Muza Maghiară**, ca supliment al **Curierului Maghiar**².

Titlul lucrării la care ne referim este: **Osmanografia**, az az a Török Birodalom természeti, erköltsi, egy- házi, polgári, 's hadi állapottyának, és a' Magyar Királyok ellen viselt nevezetesebb hada-kozásainak summás leirása DECSY SÁMUEL filozof[us] és medic[us] doct[or] és az Od[er] Frankfurti kir[á]lyi tudós társaságnak tagja által, Második, és imitt amott meg- jobbitatott ki-adás, Bétsben, Nyomtatott Nemes Kurzbech József Ts[ászári és] K[irályi] Könyv- nyomtató és Köny- áros betűivel, MDCLXXXIX (Osmanografia, adică scurtă descriere a stării naturale, morale, bisericești, civile și militare a Imperiului Turcesc și a principalelor războaie purtate împotriva Regilor Ungariei, scrisă de către DECSY SÁMUEL, doctor în filozofie și medicină și membru al Societății Regale de Știință din Frankfurt pe Oder, ediția a doua, pe ici pe colo îmbunătățită. În Viena. Tipărită cu literele nobilului tipograf și librar Cezaro-Crăiesc Iosef Kurzbeck, 1789).

Din adnotarea de pe pagina de gardă a primului volum din cele trei, aflate la Biblioteca Județeană din Oradea, rezultă că cele trei volume au fost ale Contelui Iosif Csáki (Ex

1 **Osmanografia...**, vol. III, p. 101.

2 Date bibliografice, în Petrik, G., **Magyarország bibliographiája, 1712- 1860**, vol. I, Bpd., 1888, p. 510.

Donis Illustrissimi Domini Comitis Josephi Csáki. 1820. Suis adscriptis Ignatius Totyó de Csik Kozmás).

În prefața la prima ediție, autorul își justifică demersul prin inexistența unei astfel de lucrări în Ungaria, deși ea era necesară, avînd în vedere cei aproape patru sute de ani de dominație turcească asupra acestei țări. "Nici Bonfini, nici Istvánffi, nici Bel, nu pomenesc nimic despre natura acestei populații sălbatice, despre obiceiurile, moravurile ei, măcar că au scris despre luptele purtate cu ea. Dacă s-ar fi făcut cunoscute obiceiurile acestora, s-ar fi putut face să fie înțelese cruzimile săvîrșite. Popoarele mai îndepărtate ca, englezii, francezii, suedezii, italienii, germanii, deși n-au suferit atît din pricina lor, totuși, s-au străduit mai devreme decît noi să-i cunoască... În schimb, noi care sîntem de pe același trunchi [cu ei], mîncînd împreună multă vreme pîine și sare, care am fost aproape o sută și jumătate de ani slugi plătitore de bir iar greutatea nenorocirii purtate de strămoșii noștri o simțim amarnic și cum, și niciodată nu o vom putea uita, nu știi, oare din lene sau, poate, mai ales din ura față de ei, am stat doar și am privit cu ochi adormiți hărnicia demnă de laudă a învățaților din alte țări".

Apoi, autorul remarcă marea diversitate a lucrărilor cu această temă care, majoritatea, se contrazic. El își propune să le coroboreze și să le aducă la consens urmînd principiul de "a da crezare acelor care nu înclină nici într-o parte nici în alta; ba, chiar, mai multă crezare am dat acelor care spun cu inimă deschisă atît greșelile cît și virtuțile acestei nații, decît celor care n-au fost niciodată pe pămînt turcesc, nu s-au înfilnit cu ei și tot ceea ce au notat acolo, din dușmănie și răzbunare au scris în culori negre pînă și despre cele mai bune fapte ale lor".

Întreaga lucrare este împărțită în trei volume, sau părți, cum le numește autorul. În prima parte sînt cuprinse: originea nației și Imperiului otoman, creșterea, mărimea, istoria, populația, însușirile naturale și morale ale acesteia, obiceiurile, religia și situația supușilor creștini din imperiu. În a doua parte, situația civilă și militară a imperiului. În cea de a treia, istoria bătăliilor dintre unguri și turci, începînd cu 1396 (cruciada de la Nicopole), și pînă la momentul redactării lucrării. Opera astfel concepută și redactată își justifică caracterul de **osmanografie**, partea valoroasă a ei cuprinzînd în special datele și informațiile din primele două volume.

Ultimul, al treilea, deși cel mai întins, se bazează pe o informație istorică mai restrînsă, fără prea multe trimiteri bibliografice. Ele revin în subsolul paginilor abia în capitolul care tratează istoria de după pacea de la Karlovitz.

Decsy Sámuel este convins de scăderile lucrării sale, de faptul că multe aspecte ale mecanismului intern al imperiului i-au rămas și lui necunoscute. "Căci nimeni în afară de înalții dregători interni din Turcia nu le cunoaște și nici nu le va cunoaște pînă cînd vreunul sau altul din ei, îmbrățișînd credința evangheliei, le va dezvălui și altora".

Sînt folosiți în cursul narațiunii circa 26 de autori dintre care menționăm pe Johannes Leunclavius (1533- 1593), Montalban, Russel, Sansovino, Rauchwolf, Schmitt, Ricaut, Marco Vincenzo Coronelli (1650-1718), Luigi Ferdinando Marsigli (1658-1730), cel ce a întreținut corespondența cu stolnicul Constantin Cantacuzino, îndeplinind și misiuni pe lîngă Constantin Brîncoveanu. A utilizat lucrările lui Porter, Businello, Wamery și mulți alții.

2. Dimitrie Cantemir și Osmanografia lui Decsy

În cuprinsul lucrării sale, mai ales în prima parte și în cea de a doua parte, Decsy Sámuel utilizează frecvent ediția germană a **Istoriei Imperiului Otoman** a lui Dimitrie Cantemir. Atît unul cît și celălalt nutresc puternice convingeri antiotomane, pe care Decsy nici nu le ascunde pe parcursul narațiunii. Desigur, situația politică concretă din perioada în care a trăit fiecare din ei i-a determinat să opteze în mod diferit pentru una sau alta din puterile

ostile Imperiului otoman. Dacă Dimitrie Cantemir vedea salvarea țărilor române în Rusia, Decsy Sámuel, care acumulasă în timp experiența a mai bine de jumătate de veac, înclina spre Austria balanța succeselor viitoare. Este și firesc să fi fost așa, căci primul își scria opera în capitala Rusiei iar cel de-al doilea în cea a Imperiului habsburgic. Osmanografia lui Decsy vine să confirme previziunea lui Cantemir cu privire la soarta Imperiului otoman.

În ceea ce privește modul de abordare a temei, la ambii autori se vede contactul cu lumea intelectuală germană, evident, în etapele diferite ale aceluiași secol, Cantemir fiind membru al Academiei din Berlin, cel de-al doilea al Societății Regale de Știință din Frankfurt pe Oder, cu acces, așa cum am văzut, la ședințele înaltului for din Berlin. Atîta vreme cît Decsy trăiește și scrie la Viena, deci în capitala Imperiului habsburgic, Cantemir ajunge la aceleași concluzii, la curtea lui Petru I, țarul Rusiei.

Ambii autori s-au supus acelorași rigori științifice cerute de metoda germană, dar valoarea celor două personalități este diferită și, de aceea, operele lor, diferă și ele. Lucrarea lui Decsy se înscrie în timp, la jumătatea perioadei dintre cele două mari monografii dedicate Imperiului otoman, cea a lui Cantemir, apărută în traducere germană la 1745 și cea a lui Josef Hammer-Purgstall, apărută în 1836. Greutatea *Istoriei Imperiului Otoman* a lui Cantemir constă în suportul informațional pe care se bazează, pe notele de subsol, o adevărată enciclopedie a culturii orientale, persane și arabe³.

Din acest punct de vedere, *Osmanografia* nu se ridică la valoarea lucrării lui Cantemir, deși ea intră în sfera științifică europeană cu aproape o jumătate de secol mai târziu. Este adevărat că autorul vienez remarcă valoarea predecesorului său într-ale osmanografiei: "Dar cine nu-l cunoaște pe învățatul voievod care a trăit la începutul acestui veac, pe Cantemir, a cărui istorie a sultanilor otomani este prețuită de toată lumea învățată?"⁴

Influența lui Cantemir asupra lui Decsy a putut exista în măsura în care a existat un model german, așa cum asemănări se pot remarca și între *Descriptio Moldaviae* și *Historia Comitatus Bihariensis* a lui Mathias Bel, bazate toate pe aceeași concepție tinzînd spre exhaustivitate.

Nu este exclus ca Decsy să fi preluat de la Cantemir, în primul rînd constatarea latinității limbii valahe și a unității de neam dintre munteni și moldoveni, continuitatea de locuire în spațiul de obîrșie, originea pur romană a locuitorilor de baștină a țărilor române⁵, deși toate aceste lucruri nu mai erau străine lumii savante a Europei apusene. Decsy menționează, vorbind despre limbile popoarelor din Imperiul otoman că "limba valahă s-a născut din amestecul limbii romane vechi, sau latine, cu slavona, asprilor români din Moldova și Muntenia fiindu-le limba dragă și străveche"⁶. Înșirînd populațiile cele mai numeroase din imperiu, după greci, al căror total numai în Constantinopol este de 300.000, urmează armenii, apoi valahii din Moldova și Muntenia "care deși, în ce privește originea lor se deosebesc de greci, sînt cu ei de aceeași religie"⁷.

În sfîrșit, o influență de la Cantemir trebuie să fie și vehemența cu care autorul *Osmanografiei* respinge apartenența Moldovei și Munteniei la Imperiul otoman⁸.

Întreaga lucrare, avînd un puternic caracter pragmatic, dorind să fie de învățătură politicianilor, se referă la situația generală din vremea autorului și, în special, după dezastrul armatei otomane de sub zidurile Vienei (1683). Este un punct de vedere împărtășit

3 P. Teodor, Dimitrie Cantemir și preiluminismul sud-est european, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie", Cluj, XIX, 1976, p. 305.

4 *Osmanografia...*, vol. I, p. 377.

5 *Ibidem*, p. 20, 26.

6 *Ibidem*, p. 146.

7 *Ibidem*, p. 123.

8 *Ibidem*, vol. II, p. 31-32.

încă de la începutul veacului când, Dimitrie Cantemir își scria monumentală lucrare. La Cantemir se referă Decsy în numeroase părți ale operei sale. Astfel “în cartea sa despre lucrurile întâmplate ale otomanilor, învățatul Principe al Moldovei, Cantemir, scrie despre tătari că aceștia deși nu învață știința înfățișării pământului (geografia) și nici nu țin hărți ale pământului, cu toate acestea, cunosc afit de bine însușirile naturale nu numai ale țării lor ci și a provinciilor învecinate încît parcă s-ar fi născut în acele locuri și ziua și noaptea ar fi umblat pe acolo...”⁹. În ceea ce privește tactica de luptă împotriva turcilor “Cantemir, învățatul Principe al Moldovei, sfătuiește pe Generalii care se luptă cu Otomanii, că este mai recomandabil să-i aștepti să vină ei, decît să-i ataci”.¹⁰ Căci “după mărturia lui Cantemir, Otomanii în privința șiretlicurilor, depășesc orice nație”¹¹.

Referindu-se la sistemul de dispunere a oștilor otomane la atac, în formă de semilună, se explică, preluîndu-se de la Cantemir, legenda simbolului semilunii în heraldica turcă¹². Asediul, timp de 24 de ani (1644- 1669), a insulei și cetății Creta, este descris asemănător și de către Cantemir¹³. Din lucrarea domnului Moldovei este preluat episodul asasinării sultanului Murad I, după bătălia de la Cîmpia Mierlei, în 1389¹⁴. Este preluată și reprodușă scrisoarea lui Mustafa Köprülü, marele vizir al lui Soliman al II-lea, către divanul turcesc, în care se explică cauzele înfrîngerii otomanilor de către austrieci, mărirea și, în cele din urmă moartea marelui vizir în bătălia de la Salankemen (19 august 1691)¹⁵.

În sfîrșit, pentru a preciza raporturile sale cu sursele de informație, Decsy arată că, în paragrafele 147- 211, din volumul al II-lea, “tot ce am scris despre modul de a purta război [al turcilor - n.L.B.], le-am scos din scrierile lui Cantemir, Marsigli, Ricaut, Warneri și alți oameni învățați”, la care el a mai adăugat și experiența practică, mai apropiată, a generalilor Montecuccoli (1609-1680) și Eugeniu de Savoya (1663-1736).

Dar nu numai din domeniul militar își extrage Decsy informațiile de la Cantemir ci și din cel religios, domeniu în care, așa cum se știe, domnul Moldovei a fost unul din cei mai buni specialiști ai vremii. Astfel Decsy consideră că Dimitrie Cantemir și Reland dau cea mai plauzibilă explicație cu privire la instituția monahală a dervișilor otomani¹⁶. Extrase din Cantemir se folosesc și atunci cînd se explică esența credinței šiitilor și sunitilor¹⁷.

Influența lui Cantemir se manifestă, deci, pe două planuri la Decsy: în metoda de abordare și tratare și în prelucrarea informației. Cu toate inexactitățile inerente perioadei în care Decsy Sámuel și-a scris monumentală lucrare, datorate stadiului la care ajunsese știința osmanografiei precum și lipsei de acces la izvoarele necesare unei asemenea lucrări, ea reușește să prezinte într-o viziune globală întreaga realitate pe care o constituia Imperiul Otoman în evoluția sa.

Ea reprezintă, în același timp, o imagine a felului în care era receptată istoria românilor la nivel european, felul în care erau apreciate raporturile turco-române de-a lungul secolelor Evului de Mijloc.

9 Ibidem, p.353.

10 Ibidem, p.361-362.

11 Ibidem, p.373.

12 Ibidem, p.356.

13 Ibidem, p.420- 421; D. Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, București, 1876, p.403.

14 Ibidem, vol. IV, p. 112-113.

15 Ibidem, vol. II, p.448.

16 Ibidem, vol. I, p. 292.

17 Ibidem, p. 311.

3. Prezentarea Moldovei și Munteniei (texte traduse)

Volumul I

\$.7

I. **Moldova** - tăiată fiind în două de apa **Prutului**, se împarte în Moldova de răsărit și de apus, de Sus și de Jos. În partea ei de răsărit se află **Basarabia**, în partea de miazănoapte, **Polonia**, în cea de miazăzi, **Muntenia**, la apus **Bucovina** și **Transilvania**, fiind afit ca mărime cît și ca bogății naturale, o provincie foarte renumită. Își trage numele de la apa Moldovei care izvorăște din munții foarte înalți ai Carpaților (**Karpatus**) și care se unește cu apa Siretului. Suprafața sa este, potrivit măsurătorilor lui **Tempelmann**, 1925 leghe pătrate geografice iar perimetrul de 200 leghe germane¹⁸. Cei mai vechi locuitori de care își amintesc istoricii, au fost **Dacii** (**Dákusok**) și **Geții** (**Géták**) care, înfrînți de împărații de la răsărit, au fost alungați din țară, în locul lor fiind aduși locuitori noi, romani, conduși de guvernatori anume puși (**Hely- tartók**). În vremea lui **LUDOVIC I**¹⁹, regele ungur sub conducerea lui **Dragoș** sau **Bogdan**, locuitorii români din comitatul Maramureșului, ducîndu-se dincolo [de munți - n.L.B.] și punînd stăpînire pe locuitorii romani, pe amintiții conducători i-au ales ca **Hospodari** sau **Principi** (**Hospodárokká avagy Fejedelmekké**), și multă vreme au trăit sub oblăduirea regilor Ungariei, după cum și astăzi le-ar place lor mai mult să se odihnească la umbra aripilor vulturului cel negru, decît să orbecăiască la lumina palidă a semilunii. Locuitorii de acum ai țării sînt români (**oláhok**), greci, albanezi, bulgari, sîrbi, polonezi, ruși, unguri, germani, armeni, evrei și țigani. Cei mai vechi și mai băștinași sînt românii care se mîndresc că se trag din nația romanilor și, de aceea, ei ne numesc unii pe alții, **Boieri** (**Bojerok**), adică oameni nemeși. Ceilalți locuitori sînt venetici (**jövevények**). Grecii, sîrbi, armenii, fac negoț, polonezii și cazacii sluesc pe Principe mai ales cu armele, rușii și ungurii care sînt veniți acolo din Ardeal, pe care românii îi numesc **Vetsinih** adică vecini, sînt iobagii boierilor. Evreii, la fel ca prin alte părți, fierb țuică și bere, sînt cîrciumari sau negustori de mărfuri mărunte. Țiganii locuiesc în afara localităților, sînt fierari și lăcătuși, și dacă li se urăște cu statul într-un loc, se mută în altă parte. **Bogdan al III-lea**, văzînd nenorocirea Ungariei și temîndu-se și el de cruzimea sultanului **SOLIMAN I**, în 1529, l-a ales de bună voie ca Ocrotitor (**Protector**) al său²⁰. După moartea fiului acestuia, **ȘTEFAN**²¹, casa **BOGDANILOR** rămînînd fără urmași, moldovenii și-au ales **Principi** mereu din altă casă. Dar fiind adesea mari lupte între ei la alegerea voievozilor, unii boieri mai luminați temîndu-se de pericole mai mari, au cedat dreptul de alegere Sultanilor Turci, cu cererea ca **Hospodarul** sau **Principele** trimis de **Cutrea Otomană** să fie întodeauna de nație și religie grecească, înțelegere care se ține și azi de către umăraii Otomani nu afit cu privire la rangul înalt cît la pungă și credința față de **Curte a Hospodarului ales**.

\$.8

Pînă cînd boierii din Moldova au fost stăpînii lor proprii și nu au pierdut dreptul de a-și alege **Principii**, aveau putere și venituri ca niște regi! Notă în subsol: Vechii voievozi ai Moldovei foloseau această titulatură; **Nos Dei gratia Principatus Moldaviae Hospodar**

18 200 leghe germane = 1.670,72 km

19 Ludovic I (1342- 1382)

20 Bogdan al III-lea ("cel Orb") a domnit între 1504-1517. La 1529, în Moldova era domn Petru Rareș (1527-1538).

21 Este vorba de Ștefăniță, domn al Moldovei între 1517-1527.

etc.] putînd ușor să ridice o oaste de 100.000 oameni și să înfrînte cel mai crud dușman, dovadă vestitele biruințe ale lui ȘTEFAN, Principele Moldovei, asupra Polonezilor și Turcilor.²² În afară de acesata, **Hospodarii**, ca Principi, nedepinzînd de nimeni, pot încheia alianță cu alte capete încoronate, pot trimite acelora soli, pot porni oaste împotriva lor și pot încheia cu ei pace. Dar de cînd ei orbecăie la lumina pîlpîitoare a semilunei, nu mai au nici măcar umbra trecutelor glorii. Tot venitul lor stă în mărirea dărilor voievodatului, în împărțirea după bunul plac a dregătorilor bisericești, lumești și militare, în condamnarea la moarte a marilor răufăcători sau în dezlegarea acestora de pedeapsă; dar îndată ce, fie din pricini adevărate fie, cum se întîmplă mai des, din invidie, sînt acuzați de necredință, ori dacă au strîns mult prea multe comori, îndată li se iau demnitățile și agonisirile, uneori chiar și viața.

Venitul lor anual atinge și acum 600.000 de taleri; dar rămînerea în slujbe, îndepărtarea prin bani a vrăjmașilor tainici, darurile obișnuite a se oferi Sultanului, marelui Vizir și altor mari Dregători ai Cuțții, înghiț o treime din venitul lor anual; dar prin alte mijloace prefăcute cîți bani le mai storc perfizii Otomani? Povara domniei este aproape de nesuportat. În timpul Sultanului Otoman MUSTAFA al II-lea, care a supus la dări prima oară această provincie²³, darea anuală obișnuită era de 2.000 de piaștri [Notă în subsol: Un piastru face, după socoteala noastră, doi forinți și, cîteodată mai puțin], care, încetul cu încetul, s-a ridicat la 5.000 de piaștri; dar, de cînd a fost introdusă complet în Imperiul Otoman, anual plătește Sultanului 160.000, **Kihăei**, adică secretariatului acestuia 500, Tezaurariatului Împărătesc 500 piaștri, **Seraiului**, adică palatului împărătesc, pentru trebuințe, 40.000 de libre de miere și ceară, în afară de acestea, pentru casa armelor, 600 măji de pucioasă, 5.280 măji de ceară, 500 piei de bou, 500 suluri de postav aspru, pentru îmbrăcămîntea robilor ce lucrează la galere și 4.000 de galbeni pentru marea sărbătoare a **Bairamului**. În afară de aceasta, la fiecare schimbare de Principe, această provincie nefericită plătește Sultanului, 24.000; mamei Sultanului, dacă mai trăiește, 5.000; **Chihăiei**, adică celui mai de seamă om al Cuțții, 14.000; **Defterdarului**, adică tezaurariului țării, 1.000; lui **Reis-Efendi**, adică șefului Cancelăriei, 5.000; slujilor celor mai importante ale cuțții, 40.000; lui **Aga Ienicerilor**, adică principalul lor conducător, care îl însoțește pe **Hospodarul Moldovei** pînă în orașul Iași (**Iassi**) și, în numele Împăratului, îl instalează în noua demnitate, 10.000 taleri, mari și lați; dar drumul de la Constantinople și înapoierea Pașei, cît vor fi costînd?

Din cate se vede în mod clar că atît strălucirea întregă a **Hospodarului** cît și bruma de libertate a provinciei și beneficiile ei sînt cumpărate la un preț mult prea mare! Notă în subsol: Titulatura sau numele dat de Curtea Turcească Principilor Moldovei este aceasta: **Kidvetul Uemrerail - Milletli-Mesihye, Omdetul Ktüberait- Tajfetil- Isevije**,

adică: Celui mai de seamă între Principii adepți ai lui Messia și celui mai vestit între popoarele credincioase lui Isus. Atît **Hospodarul Moldovei** cît și cel al Munteniei sînt instalați la Constantinopol cu ceremonii strălucitoare. După ce **Muszir Aga**, căpitanul soldaților din garda personală a Marelui Vizir le-a pus căciula cu pene de bîltan iar pe umeri mantia de dregător, trimise de Sultan, urmați de întregul Divan sau de Sfatul principal turcesc și de multe mii de oameni, se duc călare pînă la cea mai de seamă Biserică Grecească, însoțiți de Patriarh și și mai mulți Mari Preoți Greci și Demnitari, cu care ocazie, după cîntece și rugăciuni, sînt mîși și binecuvîntați. Tot pe același drum și aceeași uliță sînt conduși apoi de către Divan și stările mai de vază ale norodului, însoțiți de multă muzică și strigăte de "vivat" în Serai, unde fiind puși să jure credință Împăraților domnitori, împart

22 Ștefan cel Mare (1457-1504).

23 Mustafă al II-lea a domnit între 1695-1703

darurile obișnuite, atât Sultanului cât și slujbașilor și slugilor mai mari sau mai mici ai curții, fiind însoțiți de Aga Ienicerilor în scaunul Princiar.

Vid. Kantemirs *Geschichte des Osmanischen Reiches* II. Theil, pag. 284. Not.].

§ .9

II. MUNTENIA sau ȚARA ROMÂNEASCĂ (VALACHIA). Această provincie s-a mai numit odinioară și Dacia (Dátzia) și Cumania (Kumania) și, tăiată în două de apa Aluth sau Olt, a fost împărțită în Valachia de răsărit și de apus. Numele de azi l-a primit de la Valahi (Vlaksok) care în limba în care s-au născut își zic **Români (Rumuny)**; adică urmași ai nației Romanilor. Dacă locuitorii s-ar pricepe mai bine la lucrul câmpului, sau dacă, cu hărnicie ar ajuta sărăcia naturii, pământ mai bun și mai roditor abia dacă ar fi în Europa, care la miază zi și la răsărit se învecinează cu Dunărea, la miazănoapte cu apa Siretului iar la apus cu munții Carpați. Așa cum a lăsat în amintire THUMANN, profesorul de istorie recent răposat al școlii celei înalte de la Halle, cei mai vechi locuitori ai acestei provincii, întocmai ca și ai Moldovei, au fost Geții și Dacii care, în timpul ultimului lor rege, Decebalus, fiind bătuți de Romani și fiind cucerii de ei, au fost alungați din țara lor și în locul lor au fost trimiși locuitori noi care, nu numai că și-au păstrat obiceiurile din țară dar le-au și implantat mai târziu urmașilor în asemenea măsură încât aceia și azi mai mult cinstesc limba italiană, legea, obiceiurile, felul de îmbrăcăminte, mâncare și băutură decât al orăruia alt neam de seamă al Europei, port, limbă, viață, obiceiuri și celelalte. După împărțirea foarte marelui Imperiu Roman, a căzut Valahia în moștenirea Împăraților de răsărit, după ștergarea căruia, a slujit regilor unguri²⁴ și, în cele din urmă, a căzut în mîna neastîmpăraților și nesățioșilor Împărați Otomani și atât prin pacea de la Karlovitz cât și prin cea de la Passarovitz²⁵, tot lor le-a fost lăsată. Așa ca și Moldova și aceasta, începînd cu veacul al XII-lea a avut Principi independenți sau, cum îi numesc valahii, Hospodari, și purtau același caftan ca și hanii Crimeii avînd aceeași putere; ca și oricare din capetele liber încoronate ale Europei puteau pormi război împotriva oricui, puteau încheia pace cu oricine, puteau încheia alianțe și trimite soli la alți principii.

În Principatul lor puteau emite legi noi, puteau mări dările, puteau da cui vroiau dregătoriile bisericești, lumești și militare; într-un cuvînt, aveau libertăți și drepturi ca oricare din capetele încoronate. Dar, după ce Hospodarul LAIOTĂ BASARAB (LAYOTA BESSARABA)²⁶, nu știu dacă din nevoie sau, mai ales, din dragoste față de Sultanii Otomani, în anul 1454, a pus această provincie în stăpînirea peste tot biruitorului Împărat MAHOMED al II-lea, de atunci Hospodarii din Muntenia nu mai au decât umbra vechii lor demnități.

§ .10

Dar nici nu putea fi aceasta într-alt chip căci o persoană ridicată în demnitatea de principe, ca domnitor independent și liber, prin recomandarea unui Divan nesățios de bani și din mila Sultanului, nu pot încape laolaltă cu despotismul Otoman, adică cu puterea fără margini. Din aceasta rezultă atât nenorocirea mereu crescîndă a sărmanilor locuitori cât și

24 Este vorba de scurtele perioade de vasalitate din timpul angevinilor

25 Karlovitz (1699), Passarovitz (1718)

26 Laiotă Basarab a domnit în 1473 noiembrie-decembrie, 1474 primăvara, 1475 ianuarie, 1476 noiembrie, 1476 decembrie- 1477 noiembrie. La 1454, domn al Țării Românești era Vladislav al II-lea (1446-1456)

schimbarea deasă a Hospodarilor. La început darea obișnuită era acceptabilă și abia dacă depășea 5.000 de taleri; dar de cînd Sultanul și Divanul dau această demnitate nu celor merituosi ci celor cu avuție, celor ce promet și dau mai mult, și, mai ales unor oarecare greci lingușitori de la curte, sarcina publică crește mereu. Suma amintită mai sus și apoi crescută ades, în anul 1761, Hospodarul de atunci CONSTANTIN MAVROCORDAT²⁷ (CONSTANTINUS MAUROCORDATUS) a ridicat-o la 300.000 de taleri mari și lați, în afară de banii nu puțini, obișnuți a se da cu ocazia sărbătorii Bairamului. În afară de aceasta, sârmana provincie plătește în fiecare an pentru nevoile Seraiului, 30.000 de livre de miere și 18.000 livre de ceară. Marelui Vizir 5.000, lui Kietchuda pașa 500, tezaurariului Marelui Vizir 500 și lui Kislar Aga 20.000 piaștri.

Venitul Principelui se ridică anual de 2 milioane de taleri; dar, întrucît - și el - trebuie să lupte din răspuneri cu invidia, cu zgîrcenia Sultanului, Marelui Vizir și întregului Divan, în afară de aceasta să țină curte strălucitoare, soldați pentru paza lui și oaste pentru război, cea mai mare parte a venitului său se duce în vînt. Dar oare, ar putea să mă întrebe cineva, de unde ia românimea săracă atîția bani, căci ei, după cum notează unii călători învățați, sînt oameni nepăsători, rușinoși față de munca cinstită, nepricepuți la gospodărie, negustorie și meșteșuguri?²⁸ Acestea toate sînt adevărate, dar caii buni românești, boii grași, porcii, turmele de oi, stupii, ocnele de sare ce aproape că produc singure, spălătul prafului de aur și argint, în afară de acesta negustorii străini, tricesimele, tîrgurile grase din București, acele monetării în care se bat mulți bani de aur și argint bun. În afară de acestea fiecare locuitor este obligat să plătească în persoană, de pe bunurile sale mișcătoare, bani peșin, de pe recolta pămîntului și de pe vite, dijma, din care se dă darea și se acoperă necesitățile publice. Venitul principilor se obține mai ales din țițesimă, din dijma dealurilor cu vie, din praf de aur și argint [Notă în subsol: Apa Oltului ce iese din munți aduce cu sine atîta praf de aur și argint încît din el Hospodarul domnitor are un venit însemnat]

\$ .11

Mulți se miră, pe bună dreptate, că Sultanii Otomani n-au șters demult aceste două demnități princiare și că ambele provincii, Moldova și Muntenia, nu sînt administrate la fel ca și celelalte țări veșnice a lor. Motivul îl găsesc în Coran, în avariția Sultanilor și și în vicleșugul lor. Atît Moldova (.7) cît și Muntenia (.9), atunci cînd s-au pus sub protecția otomană, au făcut o asemenea încheiere cu Sultanii domnitori, ca să fie lăsați în vechile lor drepturi, să fie conduși de Hospodarii sau Principii lor, să aibă drept de judecată deosebită și altele. Iar Coranul poruncește severă respectare a înțelegerilor și încheierilor, nu numai între Principi dar și cu persoane singulare [Notă în subsol: Koran, Cap. V, pag. 115, Cap. XVII et II, pag. 46, 47]. Iar faptul că birul s-a îngreunat mereu și sărăcia poporului a crescut, că toți au ajuns iobagi veșnici ai Curții Turcești, adevăratele cauze nu sînt atît Otomanii cît Hospodarii Moldovei și Munteniei și acea neîncredere cu care Turcii se poartă față de creștini. Apoi, tot potrivit poruncii clare a Coranului, nu se poate îngreuna darea provinciilor din Imperiul Otoman fără încuviințarea Muftiului și Divanului și aceasta numai în caz de mare nevoie, dar ei se gîndesc cum că Moldova și Muntenia sînt pentru amintitul Imperiu numai ca un fel de adaos și veniturile lor aparțin nu obștei ci foloaselor deosebite

27 Este vorba de începutul celei de a șasea domnii muntene a lui Constantin Mavrocordat (1761-1763).

28 Întrebarea este pusă, evident, cu malițiozitate, căci din răspunsul pe care autorul și-l dă, rezultă exact inversul acestor afirmații. Șă nu omitem nici realitatea că, în urma deselor războaie ruso-austro-turce, purtate și pe teritoriul Țării Românești, situația social- economică a țării nu va fi oferit o înfățișare prea atrăgătoare călătorului străin.

ale Sultanilor, astfel darea aceloră o pot ridica, potrivit bunului lor plac, fără să calce prevederile Coranului.[...]

\$16

VII. BASARABIA. (BESSARABIA) Această provincie care se întinde între Marea Neagră, Dunăre și Nistru aparținea odinioară Moldovei de Jos și, de fapt se numea **Buceag (Budgyák)**. Cei mai vechi locuitori, de care își pot aminti Scriitorii faptelor petrecute, au fost **Geții și Dacii (Géták és Dákusok)**, pe care **Tătarii Scythiei** veniți din Asia de miazănoapte, e adevărat că i-au jefuit de țară și de moștenire, dar nici ei n-au putut rămâne în liniștita ei stăpânire căci i-au tulburat când **Sarmații**, când **Iazigii**, când **Goții**, când descendenții lui **Attila** alungați din **Pannonia**. După a căror liniștire, în anul 1123 au ajuns sub stăpânirea **Împăraților** de la răsărit, numindu-se apoi, după guvernatorul trimis lor, pe numele **BESSARABA**, provincia **Basarabia (Bessarabia)** iar ei însăși, **Basarabeni, (Bessarabusok)**. Locuitorii de bază sînt acum **Tătarii** din **Buceag** veniți aici din **Tartaria Nogailor**, care nu numai că multă vreme n-au fost slugi nimănui, dar și multor nații din jur le-au pricinuit frică prin vitejia lor. Dar pînă la urmă și ei au fost înșelați de norocul schimbător și, prin trădarea lui **DRACULA (DRAKUL)**, **Hospodarul Munteniei**, în 1474, au căzut în capcana **Împăratului Otoman, MAHOMED al II-lea**, care i-a pus sub administrarea **Hanilor** din **Crimeea**.²⁹

- Nu mă pot abține a nu pomeni orașul **Cetatea Albă (Akkürmán)** din această provincie, unde a trăit o vreme **OVIDIUS**, exilat din pricina dragostei tainice a soarei **Împăratului AUGUSTUS** și a versurilor sale de dragoste, (oraș) pe care l-a și zugrăvit în culori întunecate. Și acum mai există lîngă oraș acel lac pe malul căruia, adesea a plîns scriitorul versurilor de dragoste, nebuniile tinereții sale, pentru a cărui veșnică amintire acel loc este numit și astăzi de **Românii Moldoveni, Lacul lui Ovidiu (Lakul Ovidulu)**. [...] (vol. I, p. 19-31, 36-37)

\$72

[...] Situația tristă a Moldovei, greutatea dărilor și foametea între locuitori, am zugrăvit-o (I.R., . 7- 8.), aici doar afit aş vrea să notez că, potrivit încheirii cu **Împăratul Turc SOLIMAN I**, în 1529, această provincie are un **Principe de religie greacă**, tot așa, **legi deosebite și conducători**. Principele este ales de **Sultan** dintre acei **Greci** care, pentru acea demnitate, plătesc cel mai mult și care, neavînd încredere în rămînerea multă vreme în ea, nu se gîndesc la binele public ci la îngroșarea pungilor proprii. De aici se trage foametea între **românii** din **Moldova**, pustiirea acestei provincii roditoare și plecarea din țară a numeroși locuitori. Principatul acestei țări este o dregătorie de mare demnitate nu numai în ce privește onoarea ci și venitul, asemănător pașalei cu steag cu dublă coadă de cal, și de supușii săi poate dispune după bunul plac, putînd face cu ei ce vrea. Toate dregătoriile bisericești, civile și militare de el depind, el alege **Mitropoliții**, **Episcopii** și pe slubași civili mai mari sau mai mici, care se numesc în limba română **Boieri**, adică oameni nemeși și domni. Acești **Boieri** sînt de două ranguri, **de Sfat și de Divan**; primii sînt sftetnicii Cei mari ai **Principelui** și principali dregători ai **Curții**, cum ar fi **Logofătul (Logotheta)**, **Cancelarul**

29 Despre destipirea Buceagului (sau Buceacului) de Moldova, vezi: N.Iorga, *Istoria poporului românesc*, București, 1985, p.354-366. Domn al Țării Românești la 1474 era Laiotă Basarab, eventual Radu cel Frumos care au domnit alternativ în cursul anului menționat.

țării, **Vornicul Țării de Jos** (**Vornicul de Tsara de Dsios**), conducătorul Moldovei de Jos, **Vornicul Țării de Sus** (**Vornicul de Tsara de Sus**), conducătorul Moldovei de Sus; **Hatmanul** (**Herman** - sic !), căpitanul Moldovei, **Postelnicul** (**Postelnik**), judecătorul țării³⁰, **Spătarul** (**Spatharis**), purtătorul armelor Principelui; **Paharnicul** (**Paharnik**), marele purtător de pahar și **Vistiernicul** (**Visternek**), păstrătorul principal al tezaurului, al căror **Praeses** sau căpetenie este marele **Stolnik**, adică principalul tezaurar³¹. În afară de persoanele de aceste două ranguri, oamenii nobili din Moldova se numesc **Boieri**, care pot fi împărțiți în trei stări; cei din prima stare sînt ceilalți **Boieri de Sfat**; cei din a doua stare sînt nobilii cu moșie (**possessionatus**), adică cei ce stăpînesc avuția lor pe veci; a treia stare sînt **Boierii** ce locuiesc pe diferitele moșii ale Principelui; în a patra stare sînt cei ce locuiesc pe moșiile **Boierilor** mai cu stare, asemănători fiind aceștia cu armaliștii din Ungaria. - Cei din a doua stare se numesc **Curteni** (**Curtenik**), cei din a treia, **Călărași** (**Calaraser**) iar cei din urmă **Răzeși** (**Retzesi**).

\$ .73

Cel mai important sfat diriguitor al acestei provincii poartă numele de **Divan**, din care fac parte **Mitropolitul** și numiții **Boieri** din primul rang, lucrurile mai grele fiind împlinite de **Principele** însuși iar cele mai ușoare fiind încredințate **Divanului**. - Scaunele (de judecată) mai de jos sînt de două feluri, adică provinciale și orășenești. Provinciile sînt două, în Moldova de Sus și de Jos, din fiecare făcînd parte **Boierii** mai de vază iar diriguitorul unuia este **Vornicul de Țara de Jos** și al celuilalt, **Vornicul de Țara de Sus**. Capii și diriguitorii scaunelor de judecată orășenești sînt **juzii** din localitate; de aici se poate face recurs la scaunele provinciale, la **Divan** și chiar la **Principe**. Cartea de legi a țării se numește **Basilicon**³², care au fost strînse din cărțile de legi ale Imperiului Roman de răsărit și de apus de către **ALEXANDRU I**, **Principele Moldovei**. Ce desfășurare poate avea acolo legea, unde **Principele** însuși și toți **juzii** ce-i sînt subordonați caută numai al lor folos, oricine poate să-și închipuie și să judece cu ușurință.

\$ .74

O situație la fel de tristă are **Muntenia**. Și aici, marele număr al locuitorilor neputînd suporta multele nedreptăți au trecut dincolo, în provinciile veșnice otomane, în **Bulgaria** și **Serbia** unde, dacă e să spunem adevărul, sub puterea pașalelor, au o viață mai ușoară decît aveau în țara lor, ai cărui principii din nația grecească nu sînt altceva decît slugi strîngătoare de bani ale strălucitei Porți și lupi jupuitori ai obștei plătiturilor de dări. Nici nu poate fi acestor altfel deoarece **Grecii** rîvnitori la titlul de **Principe** al acestor două provincii, se sapă unul pe altul și, de aceea, unul promite mai mult decît celălalt. Urcarea în dregătorie a actualului **Principe MAVROJENI**³³, l-a costat un milion de paștri și, cine știe cît va putea rămîne în slujbă: de aceea și el trebuie să se silească să-și redobîndească banii dați și să-și asigure viața în surghiunul ce-l așteaptă. - Și aici, ca și în **Moldova**, toate dregătoriile

30 Postelnicul a avut atribuții judecătorești foarte reduse. Vezi sensul dregătoriilor enumerate, în *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, București, 1988.

31 Confuzie

32 Este vorba de *Basilicalele* din veacul al XVIII-lea, culegeri de legi traduse.

33 Nicolae Mavrogheni, martie 1786- iunie 1790.

bisericești, civile și militare depind de buna voie a Principelui; el pune Mitropolii, Episcopii, Stareții, dregătorii civili și Boierii. - Locuitorii întregului principat se împart în trei stări: prima, starea preoțească, a doua a Boierilor, adică nobilimea țării, din care se aleg și slujbașii, aceștia au moșii pe veci și nu dau Principelui nici o dare. A treia este starea țăranilor, care fie slujesc stăpînilor lor de moșie, fie sînt locuitori ai orașelor și sînt meșteșugari; cei dinții sînt țăranii adevărați iar cei din urmă sînt cei fără privilegii. - Iobăgia veșnică a fost șterasă în anul 1747 de CONSTANTIN MAVROCORDAT (MAUROCORDATO KONSTANTIN)

§ .75

Principalul diriguitor al țării este Divanul, membrii acestuia sînt Banul Craiovei (Craiovai Bán), marele Logofăt (Logothéta), cancelarul țării; marele Spătar (Spathar), principalul căpitan al oștirii Munteniei și diriguitorul orașului București; marele Vistier, principalul tezaurar al țării; marele Postelnic, locțiitorul Principelui³⁴; Marele Clucer (Vel Klutziar), principalul tezaurar³⁵, Marele Paharnic (Vel Patarnik), principalul mașter al paharelor; Marele Stolnic (Vel Stolnik), principalul deținător al cheilor [sic !]; Marele Comis (Vel Comisse), principalul meșter al grajdurilor și alții. Aceștia țin adunare în fiecare săptămînă de două ori, unde președintele (praeses) este sau Principele sau Banul Craiovei. În fața acestui sfat sînt prezentate tot felul de lucruri și hotărîrile comune sînt întărite de iscălitura și sigiliul Principelui. - În afară de acest mare Divan mai sînt două Divanuri mai mici, cele din Muntenia de sus și de jos, ai căror președinți, capi, sînt marii Vornici, adică diriguitorii acestor două provincii și se pot face plîngerii împotriva juzilor nedrepti. În afară de acesta, sînt scaunele de judecată ale orașelor, ai căror capi sînt juzii. Cartea obișnuită de legi a fost alcătuită de Principele MATEI BASARAB (BESSARABA MÁTYÁS) din cărțile de legi ale Împăratului Roman, Iustinian. Felul cum decurge aici judecata, nu este cu nimic mai bine decît în țara Moldovei, fiecare își caută propriul folos, atît Voievodul cît și Boierilor le plac darurile și dacă în talgerele legilor se așează un locuitor sărac cu unul bogat, de obicei primul iese în pagubă.

(Vol. II, p. 155- 161)

34 Confuzie

35 Greșeală. Vezi mai sus, la marele vistier.